

ارزشیابی کیفیت در آموزش عالی

رحمانی، رمضان (MSc)*

فتحی و اجارگاه، کورش (PhD)**

منتشر شده توسط سازمان اعتباربخشی مربوطه و نیز رسالت و اهداف خود را تأمین کرده یا خیر، طراحی شده است. الگوی اعتبار سنجی دارای دو قسمت است:

۱- ارزشیابی درونی (Internal Evaluation): در این مرحله نظام دانشگاهی به منظور خود در آینه دیدن اقدام به ارزشیابی می کند (قضاوت در باره خود) تا جنبه های قوت و ضعف خود را دریابد و به اصلاح ضعفها به پردازد. (در ارزیابی درونی دانشگاه باید براساس حوزه ها، شاخص ها، استانداردهای مورد پذیرش نهاد اعتباربخش خود را ارزیابی نماید؛ اما در **خودارزیابی** حوزه ها، شاخص ها و استانداردها توسط خود دانشگاه تعیین می گردد.)

۲- ارزشیابی بیرونی (External Evaluation)

ارزشیابی بیرونی توسط کارشناسان خارجی یاهیات همگنان و پس از انجام ارزشیابی درونی و به منظور اطمینان از صحت کار و استفاده از نظرات متخصصین و کارشناسان خارج از موسسه انجام می شود. (۲،۳،۵،۷،۹)

عناصر و حوزه های ارزشیابی درونی عبارتند از:

۱- هدف و رسالت گروه آموزشی

The aim and function of the department

۲- مدیریت و سازماندهی

The organization and management structure of the department

۳- اعضای هیات علمی

The academic staffs

The students

۴- دانشجویان

۵- فرایند یاد دهی - یادگیری

The teaching and learning process

The curriculums

۶- برنامه آموزشی

۷- امکانات و تسهیلات آموزشی و پژوهشی

The educational and research facilities

۸- فعالیت های پژوهشی Research

چکیده

کیفیت امروزه در راس امور سازمانها قرار دارد و بهبود کیفیت از دغدغه های اصلی آنها است. شناسایی نقاط ضعف و قوت، تشخیص فرصتها و تهدیدها و تلاش برای بهبود وضع موجود و رسیدن به وضع مطلوب و کسب جایگاه برتر از اهم وظایف سازمانها از جمله دانشگاهها می باشد. بهبود مستمر کیفیت نیازمند ارزشیابی مستمر می باشد. نظام دانشگاهی بایستی به طور مستمر به قضاوت در باره مطلوبیت عوامل درون داد، فرایند و برون داد خود پرداخته و حاصل آن جهت بهبود امور (آموزشی، پژوهشی و عرضه خدمات تخصصی به جامعه) مورد استفاده تصمیم گیرندگان قرار گیرد. ارزشیابی فرایند کلی تحلیل نظامدار است که منجر به داوری یا ارایه پیشنهادات مربوط به کیفیت یک موسسه آموزش عالی می شود. این ارزشیابی باید شامل همه عوامل و عناصر برنامه درسی (Curriculum) باشد.

مدلهای مختلف ارزشیابی وجود دارد که مهمترین آنها عبارتند از: مدل تحقق یافتن اهداف، مدل Context، Input، Process، Product و مدل اعتبار بخشی. اعتباربخشی: فرایندی است مبتنی بر خودارزیابی و ارزیابی همگنان، برای تضمین کیفیت مؤسسه یا دوره آموزشی دانشگاهی که با هدف ارتقای کیفیت، پاسخگویی و تعیین اینکه آیا مؤسسه یا برنامه مورد نظر، استانداردهای

* دانشجوی دکتری برنامه ریزی درسی و عضو هیات علمی

دانشگاه علوم پزشکی بقیه... (عج)

Rahmani@bmsu.ac.ir-09123406780

** دانشیار دانشگاه شهید بهشتی

۹- دانش آموختگان (Graduates). (۱۰)

کلید واژه ها: آموزش عالی، کیفیت، ارزشیابی، برنامه
درسی Evaluation.Quality.High Education،
Curriculum

مقدمه

آموزش عالی ایران در دو دهه گذشته با چالشها و مسائل متعددی مواجه شده است. گسترش کمی دانشگاه ها، کثرت موسسات آموزشی متنوع، افزایش تعداد دانشجویان و گاه وجود خیل عظیم دانش آموخته بیکار از جمله چالشهایی هستند که نظام آموزش عالی ایران را با مشکلات عدیده ای مواجه نموده است. گسترش کمی نظام آموزش عالی بدون توجه به ظرفیت های موجود و توان بافت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه، کاهش کیفیت نظام آموزش عالی نیز به دنبال خواهد داشت. در واقع نمی توان گسترش کمی و ازدیاد تعداد دانشجویان و دانش آموختگان را دلیلی بر وجود کیفیت مطلوب دانست. این چالش ها لزوم مسئولیت پذیری و پاسخگویی را در نظام آموزش عالی ایران منجر شده است و نظام دانشگاهی را وادار به باز اندیشی در ساختار، رسالت، اهداف، کارکردها و فرایندهای خود نموده است. از آنجا که دانشگاه ها از جمله مهمترین نهادهایی هستند که جوامع جهت رشد و توسعه به آنها نیاز دارند شفافیت، پاسخ گویی و بهبود کیفیت در آنها الزامی است.

کیفیت امروزه در راس امور سازمانها قرار دارد و بهبود کیفیت از دغدغه های اصلی آنها است. شناسایی نقاط ضعف و قوت، تشخیص فرصتها و تهدیدها و تلاش برای بهبود وضع موجود و رسیدن به وضع مطلوب و کسب جایگاه برتر از اهم وظایف سازمانها از جمله دانشگاهها می باشد. بهبود مستمر کیفیت نیازمند ارزشیابی مستمر می باشد.

دانشگاهها منشا و محور تحول و توسعه در همه کشورها مخصوصا در کشور های در حال توسعه محسوب

می باشند. در ایران در برنامه توسعه اقتصادی- اجتماعی- فرهنگی و علمی کشور نقش تعیین کننده ای برای دانشگاهها در نظر گرفته شده است. در صورتیکه کیفیت دانشگاهها مطلوب نباشد. تحقق برنامه توسعه کشور با توجه به نقش آموزش عالی دچار مشکل خواهد شد. در دوده گذشته دانشگاههای ما با گسترش کمی بی رویه روبرو بوده و در ده سال گذشته سیر نزولی در کیفیت آموزش عالی داشته ایم. فعالیتهای و عملکرد دانشگاهها امروزه از از جنبه های مختلف مورد سوال است. آیا نظام آموزش عالی از برنامه ریزی و سازماندهی مناسب برخوردار است؟ آیا هدف ها درست انتخاب شده اند؟ آیا سازو کارهای اجرایی و فرایندهای مربوطه مارا به هدفها می رساند؟ آیا تناسب لازم بین فعالیتهای دانشگاهها و ظرفیتهای اجتماعی و اقتصادی جامعه وجود دارد؟ آیا بازده و نتایج حاصل از عملکرد های دانشگاه ها در بخشهای مختلف تربیت نیروی انسانی مورد نیاز و تولید علم و رفع نیاز های جامعه مطلوب است؟ دانش آموختگان ما چه وضعیتی دارند؟ آیا منابع بودجه و اعتبارات درست هزینه می شود؟ میزان تحقق هدفها چقدر است؟ پاسخگویی به این سوالات نیازمند انجام ارزشیابی کیفیت در آموزش عالی است. همه دانشگاهها لازم است در رابطه با کیفیت عملکرد خود پاسخگو باشند و ارزش و شایستگی خود را نشان داده و با اخذ اعتبار نامه لازم و تضمین کیفیت در جهت ارتقا و بهبودی خود تلاش کنند. لازمه پویایی و رشد در آموزش عالی نظارت و ارزشیابی است.

موضوع کیفیت، بهبود و تضمین آن به یکی از چالشهای اصلی پیش روی نظامهای دانشگاهی در دو دهه اخیر تبدیل شده است. انتظار می رود که نظامهای دانشگاهی وضعیت موجود خود و میزان مطابقت آن با وضعیت مطلوب (اهداف و استانداردها) را مورد توجه قرار دهند، عدم مطابقت هارا تشخیص داده و برای رفع آن چاره جویی کنند. نظام دانشگاهی بایستی به طور مستمر به قضاوت در باره مطلوبیت عوامل درون داد، فرایند و بیرون

داد خود پرداخته و حاصل آن جهت بهبود امور) آموزشی، پژوهشی و عرضه خدمات تخصصی به جامعه) مورد استفاده تصمیم گیرندگان قرار گیرد. با توجه به آنچه گفته شد می توان نتیجه گرفت که برای اصلاح مستمر نظام دانشگاهی، استقرار یک سیستم کارآمد ارزشیابی که بوسیله آن بتوان ضمن بهبود و ارتقاء کیفیت علمی، بهبودی کل نظام دانشگاهی را مد نظر قرار داد. در عین این که از متن نظام دانشگاهی و ضرورت های آن برخاسته و منطبق بر ویژگی های نظام باشد، ضرورت دارد. نتایج تجربیات قبلی در باره استفاده از رهیافت های ارزشیابی، نشان داده که ارزیابی درونی برای این منظور از مطلوبیت بر خوردار است. با توجه به ارتباط بسیار نزدیک کیفیت فعالیتهای دانشگاهی با کیفیت فعالیتهای گروههای آموزشی، مناسب ترین حالت برای ارزشیابی کیفیت دانشگاهی، شروع ارزشیابی در سطح گروههای آموزشی می باشد. (۲، ۳، ۷، ۸، ۱۰، ۱۱)

ضرورت ارزشیابی در آموزش عالی

ارزیابی از نظامهای آموزشی یکی از ضروریات بویایی این نظام ها است. به عبارت دیگر، عدم وجود فرآیند ارزیابی مستمر در نظامهای آموزشی، موجب رکود آنها می گردد. کیفیت آموزشی و پژوهشی از جمله دغدغههایی است که همیشه نظامهای دانشگاهی برای دستیابی به آن تلاش می کنند. ارتقای مستمر کیفیت آموزش عالی مستلزم استفاده از ارزیابی آموزشی است. (۱۰)

مفهوم کیفیت _ تعاریف

در زبان فارسی کلمه کیفیت از ریشه "کیف" به معنی چگونگی صفت و حالت چیزی است (عمید ۱۳۶۷) سازمان جهانی استاندارد، کیفیت را عبارت از مجموع ویژگیها و خصوصیات یک فراورده یا خدمت می داند که نمایانگر توانایی آن در بر آوردن خواسته های بیان شده است (بازرگان ۱۳۷۵)

توصیف های دیگر از کیفیت عبارتند از:

- ❖ کیفیت به معنای تناسب با هدف Fitness for purpose
- ❖ کیفیت به معنای مناسب بودن برای استفاده Fitness for use
- ❖ کیفیت به معنای پیشرفت Enhancement
- ❖ کیفیت به معنای تعالی Excellence
- ❖ کیفیت به معنای دگرگونی Change
- ❖ کیفیت به معنای اشتباهات صفر Zero errors (۸، ۷)

دانشور (۱۳۸۴) یونسکو کیفیت در آموزش عالی را «حالت ویژه» از نظام آموزش عالی میداند که نتیجه یک سلسله اقدامات و عملیات مشخصی است که پاسخگوی نیازهای اجتماعی در یک نقطه زمانی خاص می باشد. تضمین کیفیت در آموزش عالی کیفیت را مطابقت داشتن وضعیت آموزش عالی با استاندارد های از پیش تعیین شده میداند و یا کیفیت را مطابقت داشتن وضع موجود آموزش عالی با سیاست، اهداف و انتظارات از آموزش عالی تعریف می کند. (۴)

محمدی (۱۳۸۶) الزام های توجه به کیفیت را به شرح زیر بیان می کند:

- ۱) الزام اخلاقی (بر اساس تعهد اخلاقی بدون الزام قانونی)
- ۲) الزام حرفه ای (بر اساس تعهد حرفه ای در قبال جامعه)
- ۳) الزام رقابتی (بر اساس نیاز به حفظ و ارتقای جایگاه خود در بین موسسات مشابه)
- ۴) الزام پاسخگویی (بر اساس لزوم پاسخگویی در قبال مقامات بالاتر) (۱۰)

تعاریف ارزشیابی

- در سطح وسیعتر به کیفیت آموزش می توان به عنوان یک مجموعه نگرینست که از عوامل درون داد، فرایند و برون داد در یک سیستم آموزشی تشکیل شده است. بنابراین کیفیت هریک از این عوامل می تواند نشان دهنده کیفیت سیستم باشد. از این جهت با ارزشیابی هریک از

این عوامل کیفیت یک نظام آموزشی می تواند تشخیص داده شود. (۱)

- رالف تایلر: ارزشیابی آموزشی فرایند سنجش میزان تحقق اهداف از قبل تعیین شده است. (۱۹۴۰)

- "گی" (۱۹۹۱): ارزشیابی به یک فرایند نظام دار برای جمع آوری؛ تحلیل و تفسیر اطلاعات گفته می شود که به منظور تعیین اینکه آیا اهداف مورد نظر تحقق یافته اند یا در حال تحقق یافتن هستند و به چه میزان؟

- ارزشیابی عبارت است از فرایند بررسی و انجام داوری در باره مناسب بودن سطح کیفیت با استانداردها.

- ولاسینو (۲۰۰۴): ارزشیابی فرایند کلی تحلیل نظامدار است که منجر به داوری یا ارایه پیشنهادات مربوط به کیفیت یک موسسه آموزش عالی می شود. (۲۰۳، ۷، ۱۰)

- ارزشیابی در آموزش فرایندی است که مربوط می شود به شناسایی، توصیف؛ برآورد اثر گذاری و سود مندی همه جنبه های آموزش (۱۳)

- ارزشیابی: عبارت است از فرایند نظام دار سنجش؛ داوری در مورد کیفیت و پیشنهاد برای بهبود آن در یک نظام آموزشی. (نویسنده)

تاریخچه ارزشیابی

سابقه ارزشیابی در معنای غیر رسمی و به مفهوم قضاوت در خصوص عملکرد افراد به دوهزار سال قبل از میلاد بر می گردد که توسط چینی ها انجام می گرفته است. ارزشیابی رسمی برنامه های آموزشی را، قرن ۱۹ جوزف رایس انجام داده است. و بنیانگذار ارزشیابی آموزشی رسمی به مفهوم جدید رالف تایلر در سال ۱۹۴۰ می باشد.

سابقه ارزیابی کیفیت در آموزش عالی ایران

قبل از انقلاب: ساختار منظم و تعریف شده ای برای ارزشیابی آموزشی عالی در ایران وجود نداشته است. **بعد از انقلاب:** در اوایل دهه ۶۰ شمسی واحدی تحت عنوان دفتر نظارت و سنجش به عنوان زیر مجموعه معاونت آموزشی شکل گرفت. این دفتر تنها به ارزیابی فعالیت های

آموزشی دانشگاهها پرداخته و به دیگر کارکردهای آموزش عالی و یا فرایند مدیریتی آن توجهی نداشت. گرچه بعدها این دفتر به دفتر نظارت و ارزیابی تغییر نام داده و نظارت و ارزیابی فعالیت های آموزشی، پژوهشی و مدیریتی دانشگاهها و مراکز آموزش عالی را بدست گرفت

- دکتر بازرگان استاد دانشگاه تهران با تلاشهای خستگی ناپذیر توانست طرح ارزیابی درونی را به عنوان ابزاری برای بهبود کیفیت آموزش عالی در نیمه دهه ۷۰ شمسی به جامعه علمی ایران معرفی نماید. تلاشهای ایشان منجر به شکل گیری نهضت ارزیابی درونی در نظام آموزش عالی ایران گردید. (۷، ۳، ۲)

اهداف ارزشیابی

- ورتن (۲۰۰۴): هدف اصلی ارزشیابی؛ تعیین ارزش یا شایستگی موضوع مورد ارزشیابی است.

- محمدی (۱۳۸۶): مهمترین و مطلوب ترین هدف ارزشیابی در زمینه آموزش و نظام آموزشی؛ آگاهی از وضعیت موجود و میزان فاصله آن با وضعیت مطلوب پدیده یا موضوع مورد ارزشیابی می باشد؛ که بدان وسیله می توان با اتکاء به داده های حاصل از فرایند ارزشیابی با یک برنامه ریزی جامع و راهبردی به بهبود وضعیت وحد اکثر استفاده از امکانات و منابع موجود برای رسیدن به مقاصد و اهداف مورد نظر پرداخت.

انواع و اهداف ارزشیابی (استارک ۱۹۹۷)

- ۱- **ارزشیابی تکوینی^۱:** برای جمع آوری اطلاعاتی طراحی شده است که کمک می کند به اصلاح یک برنامه در طی عمل و اجرا. این نوع ارزشیابی در هر زمانی از اجرای برنامه قابل انجام است.
- ❖ **هدف:** تصمیم گیری، اصلاح و پیشرفت برنامه

¹ Formative .Evaluation

۲- **ارزشیابی پایانی**^۱: این نوع ارزشیابی دلالت دارد بر جمع آوری اطلاعات ضروری برای داوری در رابطه با موفقیت نهایی برنامه، این ارزشیابی در پایان دوره آموزشی انجام می شود.

❖ هدف: حساب رسی و توجیه کردن مسئولین و ذینفعان در رابطه با منابع مصرف شده است.

۳- ارزشیابی روشنگری (Evaluation Illuminative)

❖ هدف: توصیف برنامه و استنباط بیشتر از آن است.

۴- **ارزشیابی آزاد (Goal – Free Evaluation)**
❖ توصیف، بهبود و استنباط بیشتر برنامه است.

۵- ارزشیابی سیاسی – اجتماعی (Evaluation Sociopolitical)

❖ هدف: افزایش آگاهی و انگیزه

۶- ارزشیابی اقتدار (Evaluation Authoritative) (۵)

طالبی کهدویی (۱۳۸۰) انواع مدل و الگوهای ارزشیابی را معرفی کرده است که متداولترین آنها عبارتند از: مدل والگوی تحقق یافتن اهداف و مدل سیپ CIPP

مدل سیپ CIPP

نیری^۲ (۱۹۹۳) می نویسد: یکی از مدل‌های خوب برای ارزشیابی کوریکولوم، مدل CIPP است که توسط "استافل بیم"^۳ در سال ۱۹۷۱ ارایه شده است. چهار عنصر ارزشیابی در این مدل عبارتند از:

CIPP=Product, Process, Input, Context

یعنی ارزشیابی زمینه، درون داد، فرایند و برون داد. "استافل بیم" تعریفی که از **ارزشیابی آموزش** ارایه می دهد عبارت است از: تعیین، جمع آوری و فراهم کردن اطلاعات مفید برای داوری در تصمیم گیری

- **ارزشیابی زمینه (Context evaluation)**: در بررسی زمینه، نیازها، امکانات و مشکلات در یک محیط خاص و تعریف شده مورد بررسی قرار می گیرد. به عبارت دیگر در ارزشیابی برنامه، بررسی می شود که آیا نیاز سنجی لازم در رابطه با تغییرات نیازها و اجتماعی، اقتصادی و پیشرفتهای تکنولوژی صورت گرفته؟ آیا ایجاد و تاسیس یک نظام آموزشی ویا اجرای یک برنامه بر اساس نیازهای جامعه هدف بوده؟، همچنین در این مرحله نظام آموزشی از نظر هدف کلی، اهداف ویژه و اینکه چه جامعه ای از دانشجویان را تحت پوشش قرار خواهد داد مورد ارزشیابی قرار می گیرد. [شناسایی نیازهای، محیطی که آن سازمان در آن فعالیت میکند و بر رسی و داوری در مورد اهداف و رسالت سازمان]

- **ارزشیابی درون داد (Input Evaluation)**: در این بخش به ارزشیابی تصمیمات، منابع و استراتژی های مورد استفاده برای رسیدن به هدف کلی واهداف ویژه یک کوریکولوم یا یک نظام آموزشی پرداخته می شود.

- ارزشیابی فرایند (Process Evaluation):

ارزشیابی فرایند تمرکز بر تعیین اثر کوریکولوم بر روی فراگیران دارد. در این بخش به بررسی چگونگی فعالیتهای یاددهی یادگیری، رفتار معلمان، دانش و تجربیات آنان و بررسی بکارگیری ابزارها و استانداردها پرداخته می شود. همچنین در این رابطه سوالات زیر مطرح می شود:

- ۱- عملکرد فراگیران چگونه است؟
- ۲- چگونگی کیفیت آموزش و عملکرد کارکنان؟
- ۳- چگونگی رضایت دانشجویان از آموزش؟
- ۴- وجود هر گونه نقص در اجزاء کوریکولوم؟

- **ارزشیابی برون داد (Product Evaluation)**: این مرحله به ارزیابی و تعیین مقدار اثرات کوریکولوم بر دانش آموختگان مربوط می شود. و همچنین سوالات زیر در آن مطرح است:

- ۱- میزان پویایی دانش آموختگان چقدر است؟
- ۲- میزان رضایت دانش آموختگان از موقعیت خود؟

¹ Summative Evaluation

² Neary

³ Daniel Stufflebeam

کلی سیستم و یا برنامه بهم می ریزد و هدف تحقق پیدا نمی کند. بنابراین به منظور توسعه و استمرار در تحول برنامه درسی ضرورت دارد، کیفیت عملکرد تک تک عناصر به طور مداوم مورد ارزشیابی قرار گیرد. (منبع ۱۷ و ۱۸)

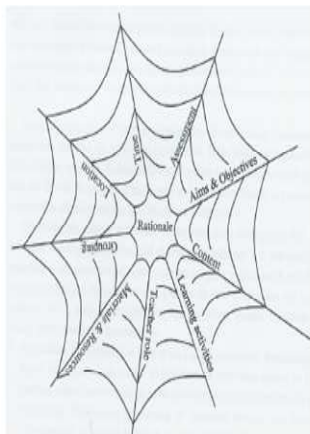

Figure 1: Spider Web model showing the curriculum components (Van den Akker, 2004)

عناصر برنامه درسی (Akker 2004)

- ۱- منطق: چرا فراگیرندگان باید یاد بگیرند؟
- ۲- اهداف: یادگیرندگان در جهت تحقق چه اهدافی به یادگیری می پردازند؟
- ۳- محتوا: یادگیرندگان چه چیزی یاد می گیرند؟
- ۴- فعالیتهای یادگیری: یادگیرندگان چگونه می آموزند؟
- ۵- نقش معلم: معلم چگونه فرایند تدریس و یادگیری را تسهیل می کند؟
- ۶- مواد و منابع: فراگیران با کمک چه چیزی به یادگیری می پردازند؟
- ۷- گروه بندی: با چه کسانی به یادگیری می پردازند؟
- ۸- مکان: کجا به یادگیری می پردازند؟
- ۹- زمان: کی و چه زمانی یاد می گیرند؟
- ۱۰- سنجش و ارزشیابی: چقدر در یادگیری پیشرفت داشته اند؟

۳- چگونگی دیدگاه کارفرمایان نسبت به کارایی دانش آموختگان؟

۴- چگونگی کفایت کوریکولوم درآماده سازی افراد برای شغل مورد نظر؟ (۱۴، ۱۳)

ارزشیابی برنامه درسی^۱

یزدانی (۲۰۰۸) در این رابطه می نویسد: ارزشیابی برنامه درسی یعنی قضاوت ارزشی در مورد یک برنامه درسی از نظر توانایی آن برای رسیدن به یک هدف مشخص، در این ارزشیابی، در مورد همه اجزاء کوریکولوم قضاوت صورت می گیرد. که شامل قضاوت در موارد مشروحه زیر می باشد:

اهداف، محتوا (کافی و لازم بودن، سازماندهی محتوا) روشهای آموزش (موثر بودن روشهای آموزش در یادگیری دراز مدت) و روشهای مناسب و علمی ارزشیابی یادگیری فراگیران (آیا ارزشیابی تکوینی و پایانی و ارزشیابی در همه سطوح یادگیری انجام می گیرد؟) ارزشیابی میزان تحقق اهداف و پیامدها (۱۹)

با توجه به تحولات و تغییرات روز افزون در شرایط و نیازهای آموزشی در سطح جهانی و ملی، ضرورت باز نگری در برنامه درسی مراکز آموزش عالی اجتناب ناپذیر است. لازمه تحقق این امر، ارزشیابی همه جانبه برنامه درسی در رابطه با همه اجزاء و عوامل برنامه درسی است. عناصر برنامه درسی براساس مدل تار عنکبوتی "ایکر"^۲ (۲۰۰۴) به شرح زیر است:

بر اساس این مدل تعداد ده عنصر برنامه درسی را تشکیل می دهند که هر کدام نقشی دارند و در مجموع اهداف سیستم را محقق می سازند. در این مدل برنامه درسی به یک سیستم یا شبکه تار عنکبوت تشبیه شده است که اگر همه اجزاء نقش خود را ایفا نمایند هدف کلی حاصل می شود اما هرگاه در هریک از اجزاء خللی ایجاد شود ساختار

¹ Curriculum Evaluation

² Akker

الگوی اعتبار بخشی در ارزشیابی آموزش عالی

از نظر مفهومی اعتبار سنجی از کلمه *accredit* به معنی معتبر شناختن گرفته شده است. اعتبار سنجی فرایند کنترل و تضمین کیفیت در نظام آموزش عالی است. اعتبار سنجی فرایندی است که از طریق آن یک سازمان یا موسسه تشخیص می دهد که یک دانشگاه؛ دانشکده یا برنامه تحصیلی شرایط از پیش تعیین شده یا استانداردها را دارا است (Radcliff 1996) استانداردها ی مورد نظر در اعتبار سنجی می توانند در سطح حد اقل و یا در سطح حد اکثر باشند؛ که مورد اول خواص اعتبار سنجی دولتی است اما مورد دوم خواص سازمانهای تخصصی است (Damme 2000)

اعتبار بخشی (Accreditation)

اعتبار بخشی شناخته شده ترین نوع از سیستم های ارزشیابی تخصصی رسمی (Formal professional review systems) برای ارزشیابی برنامه است. در فرهنگ لغت وبستر اعتبار بخشی در لغت به معنای : دادن اعتبار به مجموعه ای که دارای استانداردهای مشخصی است، می باشد. تعریف تخصصی شورای اعتبار بخشی آموزش عالی در ایالات متحده آمریکا

CHEA= Council of Higher Education

(Accreditation): فرایندی است مبتنی بر خودارزیابی و ارزیابی همگنان، برای تضمین کیفیت مؤسسه یا دوره آموزشی دانشگاهی که با هدف ارتقای کیفیت، پاسخگویی و تعیین اینکه آیا مؤسسه یا برنامه مورد نظر، استانداردهای منتشر شده توسط سازمان اعتبار بخشی مربوطه و نیز رسالت و اهداف خود را تأمین کرده یا خیر، طراحی شده است.

الگوی اعتبار سنجی دارای دو قسمت است:

۱- ارزشیابی درونی (Internal Evaluation)

ارزشیابی درونی (خود ارزشیابی) مرحله آغازین اعتبار سنجی است. در این مرحله نظام دانشگاهی به منظور خود در آینه دیدن اقدام به ارزشیابی می کند (قضاوت در باره خود) تا جنبه های قوت و ضعف خود را دریابد و به اصلاح ضعفها به پردازد. (بازرگان ۱۳۷۴)

تفاوت ارزیابی درونی (Internal Evaluation)

با خود ارزیابی (Self Evaluation) چیست ؟

- ارزشیابی درونی، بخشی از فرآیند اعتبار بخشی است و هدف از آن علاوه بر بهبود کیفیت اخذ اعتبارنامه یک نهاد اعتبار بخشی است اما خودارزیابی یک روش ارزشیابی مستقل برای بهبود کیفیت است.

- در ارزشیابی درونی دانشگاه باید براساس حوزه ها ، شاخص ها ، استانداردها و روش مورد پذیرش نهاد اعتبار بخش خود را ارزشیابی نماید ؛ اما در خودارزیابی حوزه های ، شاخص ها ، استانداردها و روش ارزشیابی توسط خود دانشگاه تعیین می گردد.

۲- ارزشیابی بیرونی (External Evaluation)

- چنانچه ارزشیابی درونی انجام شده باشد می توان به انجام ارزشیابی بیرونی پرداخت.

- ارزشیابی بیرونی توسط کارشناسان خارجی یاهیأت همگنان انجام می گیرد ، که در این مورد نیز در صورتی که گروه لازم بداند می تواند پس از انجام ارزشیابی درونی و به منظور اطمینان از صحت کار و استفاده از نظرات متخصصین و کارشناسان خارج از این مجموعه در جهت شناخت بهتر نقاط قوت و ضعف و دریافت پیشنهادات مناسب برای بهبود، درخواست انجام ارزشیابی بیرونی نماید.

- ارزشیابی بیرونی مکمل ارزشیابی درونی است.

- ارزشیابی بیرونی برای مقاصد پایانی؛ بررسی مسائل مالی و برای پاسخگویی در مقابل تخصیص اعتبار مناسب است .

عناصر و حوزه های ارزشیابی درونی

محمدی (۱۳۸۶) عناصر و حوزه های کیفیت در آموزش عالی-مورد بررسی در ارزشیابی درونی را به شرح زیر معرفی می کند:

- در این مرحله اعضاء هیأت علمی مشخص می کنند که چه جنبه هایی از نظام آموزشی را مورد ارزشیابی قرار خواهند داد.
- با توجه به تجارب ملی و بین المللی چندین حوزه و ملاکهای آنها، که یک برنامه را پوشش می دهند را می توان به شرح زیر نام برد.

۱- حوزه رسالت و اهداف آموزشی

رسالت های یک گروه هدف نهایی تشکیل آن را نشان داده و فلسفه وجودی گروه را نمایان می سازند رسالت ها یا مأموریت های یک واحد در هنگام تأسیس آن به وسیله متخصصان تعیین می شود. هدفهای گروه مقاصدی هستند که گروه قصد دارد از طریق فعالیت های جاری خود به آنها دست یابد. مهمترین ملاکهایی که در این حوزه مورد ارزشیابی قرار می گیرند عبارتند از:

- ✎ وجود رسالت ها و اهداف مدون
- ✎ مشارکت دست اندر کاران در تدوین اهداف

- هدف از ارزشیابی بیرونی در سطح دانشگاه تضمین کیفیت، پاسخگویی، جلب اعتماد و اطمینان ذی نفعان از نظام آموزش عالی است (۲،۳،۵،۷،۹،۱۰)

ارزشیابی درونی رویکردی مناسب:

- بطور خلاصه در این الگو، گروه آموزشی عوامل موثر در آموزش را بررسی کرده و وضعیت موجود آن را با استفاده از ابزار مناسب بدست می آورد سپس این وضعیت را با وضعیت مطلوب آن مقایسه کرده و درباره آن به قضاوت می نشیند.

- چگونگی تعیین وضعیت مطلوب: از آن جایی که ارزشیابی، مبتنی بر هدف است، باید وضعیت مطلوب برای عوامل و ملاکها به گونه ای تعریف شود که اهداف گروه را برآورده سازد، بدین منظور باید اهداف کلی گروه کاملاً مشخص شده باشد.. (۷)

علیزاده به نقل از میرزا محمدی (۱۳۷۶): مدل ارزشیابی درونی در دانشگاه امیر کبیر و فاکتور های ارزشیابی این مدل را به شرح زیر معرفی کرده است:

- ۱- هدف و رسالت گروه آموزشی
The aim and function of the department
- ۲- مدیریت و سازماندهی در گروه
The organization and management structure of the department
- ۳- اعضای هیأت علمی
The academic staffs
- ۴- دانشجویان
The students
- ۵- فرایند یاد دهی - یادگیری
The teaching and learning process
- ۶- برنامه آموزشی
The curriculums
- ۷- امکانات و تسهیلات آموزشی و پژوهشی
The educational and research facilities
- ۸- فعالیت های پژوهشی
Research
- ۹- دانش آموختگان
(۱) Graduates

لله رعایت قواعد هدف نویسی و طبقه بندی(دانش، مهارت و نگرش)

لله میزان آگاهی دست اندرکاران

لله بازنگری رسالت و اهداف آموزشی گروه

دوره کاراموی و کارورزی رشته پزشک عمومی هدایت کننده بخشی از برنامه درسی می باشند

لله در این حوزه برنامه های درسی و فعالیت های

آموزشی با توجه به **ملاکهای** ذیل مورد ارزشیابی

قرار می گیرد .

لله تعریف دقیق فعالیت های آموزشی (what/

whom/ who/ where /When

لله تناسب محتوای برنامه آموزشی با اهداف

لله مشارکت در برنامه ریزی درسی

لله اجرای برنامه آموزشی (در این بخش موقعیت های

مختلف آموزشی اعم از گزارش صبحگاهی ، راند

آموزشی ، کنفرانسها ، هر یک به تفکیک

بررسی شده و میزان حضور و استفاده دانشجویان از

این موقعیت ها ارزشیابی می شود .)

لله روش های تدریس و میزان استفاده از طرح درس

۴- حوزه هیأت علمی: در این حوزه ملاکهای

ذیل مد نظر است

لله تعداد ، ترکیب و توزیع اعضاء هیأت علمی

لله توانمندی های آموزشی

لله توزیع فعالیت های اعضاء هیأت علمی

(آموزش، پژوهش و درمان)

لله میزان رضایت هیأت علمی از امکانات رفاهی و خدمات

۵- حوزه دانشجویان:

بسیاری از ملاکها که در ارتباط با دانشجویان می باشد

در این حوزه سنجیده می شود که عبارتند از :

لله ترکیب و توزیع دانشجویان (تعداد-سن-جنس-

بومی بودن)

لله صلاحیتهای ورودی(دوره های پیش نیاز _ نمرات

امتحانی قبلی-علائق تحصیلی)

لله ارتباط دانشجویان با اعضاء هیأت علمی و مدیر

گروه

لله مشارکت در برنامه ریزی ، اجرا و ارزشیابی

۲- حوزه مدیریت و سازماندهی

در این حوزه ملاکهای مربوط به چگونگی مدیریت گروه

و نحوه سازماندهی فعالیت های مختلف گروه مورد

بررسی قرار می گیرد . **ملاکهایی** که در این حوزه مورد

ارزشیابی قرار می گیرند عبارتند از:

لله نحوه انتخاب و وظایف مدیر گروه

لله ویژگی های مدیر گروه (علمی ، سابقه آموزشی

، سابقه مدیریت ، دوره های آموزشی و مطالعه درباره

مدیریت ، اطلاع از قوانین اختیارات و آیین نامه ها ،

پیگیری مشکلات گروه)

لله آیین نامه های داخلی گروه (شفافیت-میزان آگاهی

دست اندر کاران-کفایت)و اجرای آن

لله وجود ساز و کار مشخص برای تعیین: بودجه ، هزینه

های گروه و نحوه هزینه آن

لله برنامه های تشویق و توبیخ

لله نحوه گزینش و استخدام هیأت علمی(سایر

کارکنان)

۳- حوزه برنامه آموزشی

با توجه به متعدد بودن مخاطبین (دانشجویان رشته

های مختلف و یا سطوح مختلف) در یک گروه باید

ابتدا به دقت برنامه آموزشی را در ارتباط با مخاطبین

خاص آن شفاف نمود . یک گروه آموزشی ممکن

است تسببت به یک رشته ، اداره کننده تقریباً کل برنامه

درسی آن رشته باشد (مثلاً در گروه بالینی داخلی

برنامه آموزشی رزیدنت های داخلی) و نسبت به گروه

دیگری از دانشجویان هدایت کننده بخشی از برنامه

درسی باشد (همین گروه داخلی نسبت به دانشجویان

پیشرفت وافت تحصیلی
آگاهی دانشجویان از حقوق و وظایف خود
میانگین زمان مطالعه در این زمینه بررسی ساعت
کاری درمانی غیر ضروری (غیر آموزش) ، اشتغال
دانشجویان در خارج از دانشگاه و تعیین دقیق متوسط
زمان مطالعه در نظر گرفته شده است .
فعالیت های پژوهشی دانشجو
پیشرفت و افت تحصیلی

۶- حوزه منابع آموزشی

آثار و فعالیت های انفرادی اعضاء هیأت علمی
(تالیف _ ترجمه _ مقاله _ راهنمایی پایان نامه _ شرکت
در پروژه های تحقیقاتی)
خط مشی و برنامه های مشخص گروه برای پژوهش
پروژه های پژوهشی گروه (ملی / بین المللی) ، در این
بخش پروژه های پژوهشی که به صورت گروهی
توسط اعضا هیات علمی تعهد شده مدنظر می باشد و
از جهات تعداد ، عناوین ، (علمی - کاربردی) ابعاد
(منطقه ای - ملی) مورد بررسی قرار می گیرد..
سمینارها و همایش های برگزار شده توسط گروه
امکانات پژوهشی : در این بخش امکانات پژوهشی از
جهات بودجه (مستقیم و یا غیر مستقیم از طریق جذب
امکانات مالی خارج از سیستم) دسترسی به اینترنت
(نوع خط ، میزان دسترسی و آموزش استفاده از
اینترنت) و سایر امکانات احتمالی که ممکن است
تسهیل کننده پژوهش های گروه باشد مورد بررسی
قرار می گیرد

در این حوزه عمدتاً میزان کفایت فضا ، تجهیزات و
امکانات آموزشی با توجه به هدفهای گروه و نیز دوره
های آموزشی موجود مورد بررسی قرار می گیرد.
ملاکهای آن عبارتند از :
کیفیت ، تعداد و تنوع فضاهای آموزشی (کلاسها ،
بخشها ، درمانگاه ، آزمایشگاه ...)
کتابخانه (وسعت - تعداد کتب مرجع - تعداد اشتراک
مجلات علمی - جدید بودن منابع - میزان دسترسی -
کتابدار)

۸- حوزه سنجش و ارزشیابی

این حوزه بررسی و ارزشیابی انواع روش های ارزشیابی
موجود در گروه آموزشی را مورد نظر دارد. این حوزه در
دو بخش بررسی می گردد.
سنجش (امتحانات): (تنوع روش های سنجش ، وجود
برنامه ریزی مشخص جهت سنجش)
وجود سایر برنامه های ارزشیابی در حوزه های مختلف
و کیفیت آنها مورد بررسی قرار می گیرد
(ارزشیابی های مدیر گروه، هیات علمی)

تجهیزات اطلاع رسانی کامپیوتری
وسایل کمک آموزشی و تناسب آنها با نیازها
میزان استفاده از وسایل کمک آموزشی
تجهیزات بالینی موثر در آموزش
کفایت بیماران از لحاظ تعداد ، تنوع
برنامه و خط و مشی گروه برای تأمین و بهینه سازی
منابع آموزشی

۷- حوزه پژوهش

با توجه به اهمیت پژوهش در ارتقاء کیفیت آموزش در
گروه ، به عنوان حوزه ای مستقل به وسیله ملاکهای ذیل
مورد سنجش قرار می گیرد .

۹- حوزه دانش آموختگان

کسب باز خورد از دانش آموختگان و اهمیتی که این
افراد به عنوان محصول نهایی و برآیند سیستم آموزشی
دارند ایجاب نماید که برای قضاوت در باره برنامه ، مورد
ارزشیابی قرار گیرند.

ملاحظات مورد نظر عبارتند از:

- ◀ وجود سازو کار مشخص در گروه برای ارتباط با دانش آموختگان
- ◀ بازنگری در برنامه آموزشی با استفاده از بازخورد دانش آموختگان
- ◀ توانایی های شناختی و مهارتی دانش آموختگان و تناسب با نیازها
- ◀ سرنوشت شغلی دانش آموختگان
- ◀ آثار علمی دانش آموختگان
- ◀ نحوه ادامه تحصیل دانش آموختگان
- ◀ میزان استفاده از دانش آموختگان در گروه (۱۰)

نتیجه گیری

آموزش عالی کشور به طور اعم، و آموزش عالی پزشکی به طور اخص، در بیست سال گذشته از نظر کمی به طور قابل توجهی توسعه یافته است. اما ارتقای کیفیت آن مستلزم استفاده از ارزیابی است. از میان رویکردهای مختلف پیشنهاد شده برای ارزیابی آموزش عالی، الگوی اعتبارسنجی با مراحل ارزیابی درونی و برونی دارای ویژگی هایی هستند که کاربرد آنها ارتقای مستمر کیفیت را فراهم می کند. ارزشیابی درونی (خود ارزشیابی) مرحله آغازین اعتبار سنجی است. در این مرحله نظام دانشگاهی به منظور خود در آینه دیدن اقدام به ارزشیابی می کند (قضاوت در باره خود) تا جنبه های قوت و ضعف خود را دریابد و به اصلاح ضعفها به پردازد در ارزیابی درونی گروههای آموزشی در سطح عملیاتی نظام آموزشی تمامی جنبه ها و عوامل موثر و مورد نیاز در نظام دانشگاهی را که عبارتند از عوامل: اهداف و رسالت، مدیریت و سازماندهی، برنامه آموزشی، اعضای هیات علمی، دانشجویان، منابع آموزشی، فرایندهای یاددهی - یادگیری، پژوهش، ارزشیابی و دانش آموختگان. ابتدا از نظر وضعیت موجود با ابزار مناسب مورد شناسایی قرار می دهد. سپس براساس راهبرد ها، خواسته ها و هدفهایی

که دارد به تعیین وضعیت مطلوب (استانداردها) می پردازد. در نهایت به تطبیق وضعیت موجود خود با استاندارد های از پیش تعیین شده و قضاوت و داوری در مورد کیفیت نظام آموزشی خواهد پرداخت. بدیهی است که متناسب با سطح مطلوبیت های هر نظام آموزشی لازم است شاخصهای ارزشیابی تعیین شود.

منابع:

1- Alizadeh.Pardis " Internal evaluation as an instrument for the quality assurance in higher education" Case study: Architectural department of Tabriz Islamic Art University,Iran

Email: pardis.alizadeh@gmail.com

- ۲- بازرگان، عباس. (۱۳۷۵) کاربرد ارزیابی آموزشی در بهبود کیفیت آموزش عالی با تاکید بر آموزش پزشکی. وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی دبیرخانه نظارت، ارزشیابی و گسترش دانشگاههای علوم پزشکی.
- ۳- بازرگان، عباس (۱۳۷۶). کیفیت و ارزیابی آن در آموزش عالی: نگاهی به تجربه های ملی و بین المللی. مجموعه مقالات نخستین سمینار آموزش عالی در ایران، جلد اول: تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی
- ۴- دانشور نیرالسادات (۱۳۸۴) "آموزش عالی و توسعه درون زا" اولین کنگره جنبش نرم افزاری و آزاداندیشی،
- 5- Stark.Joan s., and others(1997) "Shaping the college Curriculum Academic Plans in Action"
- ۶- طالبی کهدویی. فضل ا.. (۱۳۸۰) "راهبردهای نظام ارزشیابی درموسسه آموزش عالی علمی کاربردی جهاد کشاورزی" سومین همایش آموزشهای علمی کاربردی
- ۷- عین الهی . بهرام، سیگارودی . پیمان، نیائی .امیر ودیگران (۱۳۸۴) "ارزشیابی نوین در آموزش پزشکی" وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی- معاونت آموزش

13- Neary .Mary "Curriculum Studies in Post-compulsory and Adult Education"

14- www.wmich.edu/evalctr/checklists

Others references:

16- www.edc.Tums.ac.ir

17- www.eval.sanjesh.org

18-Akker, J. van den (2004). Curriculum perspectives: An introduction. In J. van den Akker, W. Kuiper, & U. Hameyer (Eds.), Curriculum landscapes and trends (pp. 1-10). Dordrecht, the Netherlands: Kluwer Academic.

19- Susan Homminga Bachelor assignment University Twente S0029513 February 2007

۲۰- یزدانی. شهرام "Curriculum Development" موسسه چشم انداز توسعه سلامت، سال ۲۰۰۸

(Yazdani@Salamatiran.COM)

۸- فتحی. کورش، شفیع. ناهید (۱۳۸۶) "ارزیابی کیفیت

برنامه درسی دانشگاهی" فصلنامه مطالعات برنامه درسی

ایرن، شماره ۵

9- Koenig. AnnM.(2004) "Higher Education Accreditation in the United States" EAIE conference- torino 18 september

۱۰- محمدی. رضا، فتح آبادی. جلیل و دیگران (۱۳۸۶)

"ارزشیابی کیفیت در آموزش عالی" مرکز انتشارات سازمان سنجش آموزش کشور،

۱۱- محمدی. رضا، (۱۳۸۴) "راهنمای عملی ارزیابی

درونی در نظام آموزش عالی ایران تجارب ملی و بین

المللی" انتشارات سازمان سنجش آموزش کشور، چاپ

دوم

۱۲- میرزاده. عظیمی و همکاران، اعتبار بخشی راهکاری

برای تضمین و ارتقای کیفیت در آموزش پزشکی، مجله

آموزش در علوم پزشکی ف شماره ۴، صص ۱۱۶ _ ۱۰۵